

Hoofdlijnen van de (middel)lange termijn aanpak COVID-19

funderend onderwijs

April 2022

Aanleiding

De afgelopen twee jaar heeft het coronavirus en de daarmee samenhangende maatregelen een stempel gedrukt op het onderwijs. Het aanpassingsvermogen, de organisatiekracht en flexibiliteit van de onderwijssector is groot gebleken. Daarnaast heeft de sector tijdens de crisis ook stappen gezet op het gebied van afstandsonderwijs en is er meer aandacht gekomen voor de ontwikkeling van individuele leerlingen. Tegelijkertijd zien we dat het virus, de schoolsluitingen, uitval van leerlingen en leraren door ziekte of quarantaine en de steeds verschillende pakketten van maatregelen een grote impact hebben op het onderwijs.

Het kabinet komt nu met een (middel)lange termijn strategie COVID-19 voor het funderend onderwijs, waarvan u hier de hoofdlijnen vindt. Deze hoofdlijnen worden de komende maanden nader uitgewerkt met alle partijen in het onderwijs. Het doel hiervan is om voor de zomer concrete plannen gereed te hebben, zodat het onderwijs voorbereid is op het leven met het coronavirus. Over deze hoofdlijnen zijn in de afgelopen periode gesprekken gevoerd met schoolbesturen, schoolleiders, docenten, leerlingen, ouders, wetenschappers en vele anderen. De input uit deze gesprekken is verwerkt in dit plan. Hierbij is het wiel niet opnieuw uitgevonden, maar trekken we lessen uit de afgelopen jaren en stelt het ambities voor de toekomst.

Centraal uitgangspunt van dit plan is wat er voor nodig is om de functies van het onderwijs te allen tijde doorgang te kunnen laten vinden, ook bij heroplevingen van het virus of een andersoortige crisis. Dat is van belang om leervertragingen te voorkomen en in te lopen, te werken aan structurele uitdagingen in het onderwijs en met oog op het mentaal welbevinden van leerlingen en onderwijspersoneel. De hoofdlijnen in dit plan zijn:

- Elke leerling krijgt goed onderwijs, ook gedurende een crisis; bij voorkeur gaat het onderwijs fysiek door, en anders op afstand.
- Overheid en schoolbesturen zorgen via preventieve maatregelen voor veilige scholen.
- Er komt duidelijkheid op welke scenario's (die denkbaar zijn in de ontwikkeling van deze epidemie) scholen zich voor moeten bereiden, waardoor scholen paniklare draaiboeken kunnen uitwerken.
- Er is een agenda om de wendbaarheid van het onderwijs te vergroten, en daarmee de impact van een nieuwe crisis op het onderwijs te beperken.

1. Het onderwijs in een crisis

Het funderend onderwijs heeft een belangrijke functie in het toerusten van leerlingen voor de huidige en toekomstige samenleving. Het beoogt alle leerlingen gelijke kansen te bieden om kennis, vaardigheden en houdingen te ontwikkelen en doelen te bereiken. Dit komt tot uitdrukking in doeldomeinen waarop het onderwijs gericht is (kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming¹). Het is belangrijk dat deze drie doeldomeinen onderling verbonden zijn en tegelijkertijd aan de orde komen.² Leerlingen hebben deze brede basis nodig om zich goed te ontwikkelen en met voldoende bagage door te stromen naar het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt. Tijdens de coronajaren heeft dit niet in voldoende mate doorgang kunnen vinden, veroorzaakt door uitval van docenten en leerlingen, met name door diverse schoolsluitingen.³ Bovendien zijn tijdens de crisisjaren de structurele uitdagingen in het onderwijs zichtbaarder geworden.

In de afgelopen twee jaar zijn scholen als gevolg van de coronamaatregelen geheel of gedeeltelijk meerdere keren gesloten geweest.⁴ In de periodes van geheel en gedeeltelijke schoolsluiting schakelden scholen over op een vorm van afstandsonderwijs.

¹ In de onderwijssociologie worden in de internationale literatuur ook wel vier functies van het onderwijssysteem onderscheiden: de kwalificatiefunctie, de selectiefunctie, de allocatiefunctie en de socialisatiefunctie. https://education-lab.nl/wp-content/uploads/2020/10/Conceptueel_kader_onderwijskwaliteit_jan2020.pdf

² *Rationale van het funderend onderwijs*

³ Landen met de laagste onderwijsprestaties hadden de neiging om hun scholen in 2020 voor langere tijd volledig te sluiten. *The State of Global Education : 18 Months into the Pandemic | OECD iLibrary (oecd-ilibrary.org)*

⁴ Bij de recente sluitingen daarna werd aan scholen gevraagd om voor kinderen van ouders in cruciale beroepen noodopvang te regelen en fysiek onderwijs te blijven verzorgen aan kwetsbare leerlingen (die tijdens eerste schoolsluiting uit beeld verdwenen), examenleerlingen en leerlingen die praktijkgericht onderwijs volgen.

In het primair onderwijs zijn scholen bij elkaar 15 weken geheel gesloten geweest en konden leerlingen 4 weken lang slechts een deel van de tijd naar school. In het voortgezet onderwijs gaat om 21 weken gehele sluiting en 19 weken gedeeltelijk open.

Het was afhankelijk van een school en individuele docenten hoe het werd ingevuld. Dit komt onder andere door verschillen waarin docenten en leerlingen hiertoe zijn toegerust. In algemene zin heerst breed het beeld, ondersteund door de monitoringsrapporten, dat fysiek onderwijs de voorkeur verdient boven (gedwongen) afstandsonderwijs. In bijlage I is een overzicht opgenomen van onderzoeken en nadere inzichten ten aanzien van de schoolsluitingen in Nederland en in bijlage II een overzicht van lessen uit het buitenland.

Onderzoek laat daarnaast zien dat veel leerlingen leervertragingen hebben opgelopen, met name rond de overgangen, en dat leerlingen ondanks alle inspanningen van scholen en ouders minder vooruit zijn gegaan dan in de pre-coronajaren. Dat geldt het meest voor leerlingen in een achterstandssituatie. Er is daarnaast bij de bijsturing van het Nationaal Programma Onderwijs breed gekeken naar waar de basis verder moet worden versterkt. Daarbij is onder andere naar voren gekomen dat kinderen uit middenklasse-gezinnen ook behoefte hebben aan betere ondersteuning. Daarnaast zien we dat leerlingen – met name in de vo-leeftijd – ook een flinke klap hebben opgelopen als het gaat om welbevinden en hun sociaal-emotionele ontwikkeling, daarvoor geldt dat veel leerlingen kwetsbaar zijn gebleken.⁵

Dit (middel)lange termijn plan richt zich daarom op de vraag hoe de kans vergroot kan worden dat scholen niet meer gedwongen hun deuren hoeven te sluiten. Dit vraagt een gezamenlijke inspanning van de overheid en het onderwijs. Daarbij draait het om de mate waarin scholen een veilige omgeving kunnen zijn. De overheid kan meer duidelijkheid bieden over welke maatregelen wanneer aan de orde zijn, zodat scholen draaiboeken kunnen ontwikkelen voor verschillende scenario's. Daarnaast geldt dat scholen bij ingrijpendere maatregelen de impact ervan kunnen beperken, via bijvoorbeeld een andere spreiding van activiteiten over het jaar, meer aandacht voor overgangen en een betere kwaliteit van afstandsonderwijs. Kortom, beter voorbereid en wendbaar.

2. Scholen veilig: preventieve maatregelen

Het belang van onderwijs betekent dat het belangrijk is dat leerlingen en onderwijspersoneel verantwoord naar school kunnen gaan en het risico op besmetting zo veel mogelijk te beperken. Daarnaast is het van belang om voorbereid te zijn op mogelijke nieuwe oplevingen van het virus met als doel dat het onderwijs – bij voorkeur fysiek, maar anders op afstand - voor iedereen door kan gaan. De overheid en scholen zetten hiervoor de volgende acties in gang:

➤ *Zelftesten*

Met het (preventief) zelftesten door personeel en leerlingen vanaf groep 6 van het po kunnen besmettingen vroegtijdig worden gesignaleerd en kan verdere verspreiding worden ingeperkt. Ook kunnen leraren en leerlingen bij klachten met een zelftest vaststellen of ze wel of niet naar school kunnen, hetgeen lesuitval door thuisblijven bij vals alarm of het wachten op de testuitslag voorkomt. Gedurende de crisis zijn zelftesten gratis geleverd aan scholen voor onderwijspersoneel en leerlingen. Het kabinet gaat onderzoeken of deze groepen de beschikking kunnen houden over gratis testen, passend bij het dan geldende testadvies.

➤ *Tijdig vaccineren*

As we de scholen (zoveel mogelijk) open willen houden, hebben we ook de verantwoordelijkheid de aanwezigen in deze sector goed te beschermen. Naast het verhogen van de test- en vaccinatiebereidheid draait het daarbij ook om het tijdig vaccineren. De vaccinatiestrategie van de Rijksoverheid is er tot nu toe op gericht geweest de mensen met een kwetsbare gezondheid zo snel mogelijk te beschermen tegen ernstige ziekte/overlijden. Het kabinet zet in op een korte reactietijd tussen besluit en start van de vaccinatiecampagne en op een korte doorlooptijd. Dat past bij de nieuwe doelstellingen van het kabinet en de nieuwe fase in het vaccinatiebeleid. Hierdoor kan iedereen die op dat moment in aanmerking komt voor een vaccinatie deze snel ontvangen. Dit geldt uiteraard ook voor docenten en leerlingen, voor zover zij op dat moment tot de doelgroep van de campagne behoren.

⁵ Nationaal Programma Onderwijs: eerste voortgangsrapportage

➤ *Ventilatie in scholen en CO2-meters*

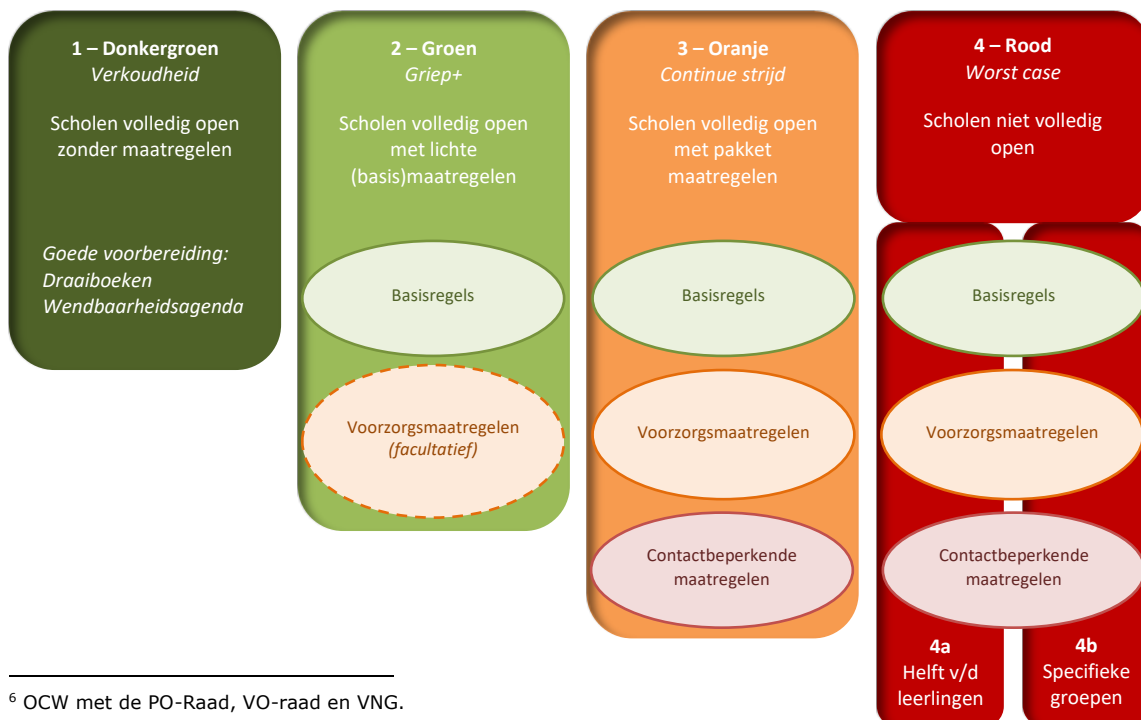
Het belang van goede ventilatie is de afgelopen jaren naar voren gekomen. Het huidige ventilatiebeleid, waarbij subsidie beschikbaar is, wordt daarom voortgezet. Daarnaast is gekozen voor een actievere aanpak door een hulplijn in te stellen waar scholen terecht kunnen voor advies en door scholen geld te geven om nog voor de zomer CO2-meters in elke klas te hangen. Naar aanleiding van de uitkomsten uit het IBO-rapport onderwijshuisvesting wordt ook gewerkt aan een gezamenlijke aanpak voor de verouderde voorraad schoolgebouwen, zowel op middellange als lange termijn gekoppeld aan de verduurzamingsopgave.⁶

➤ *Voorbereiding door scholen*

Na vaststelling van de maatregelenpakketten per scenario (zie volgende paragraaf) zorgt het bevoegd gezag van een school er in afstemming met de medezeggenschap voor dat ze zich voorbereiden op de verschillende scenario's. Dit doen zij door voor de zomer een draaiboek te hebben opgesteld. Daarmee willen we een lerend systeem op scholen stimuleren (evalueren door de scholen zelf). De schoolleiding dient partnerschap aan te gaan met externen en binnen de organisatie dit aspect goed neer te zetten. Zij dienen de aanpalende organisaties, zoals bijvoorbeeld de voor- en naschoolse opvang, ouders, jeugdzorg, de gemeente en plaatselijke GGD of een in hetzelfde gebouw gehuisveste onderwijsinstelling te betrekken. In het draaiboek wordt specifiek vastgelegd wat elk scenario met bijbehorende maatregelen betekent voor de school, wat er moet gebeuren, door wie en wanneer. Indien wenselijk kunnen zij daarbij gebruik maken van de richtlijnen die centraal worden vastgesteld, maar er is ook ruimte voor eigen invulling. Scholen wordt daarbij ook gevraagd om in ieder scenario uit te werken welke activiteiten ze ondernemen om aandacht te besteden aan de executieve functies en het sociaal-emotioneel welbevinden van hun leerlingen.

3. Voorspelbare regimes voor scholen

Met het oog op rust in de sector en daarmee het kunnen verzorgen van kwalitatief goed onderwijs, is voorspelbaarheid ten aanzien van de te gelden coronamaatregelen zeer gewenst. In de brief aan de Tweede Kamer over Lange termijn aanpak Covid-19 worden vier scenario's genoemd waar sectoren zich op voor moeten bereiden, deze zijn vertaald naar de situatie voor het funderend onderwijs. Met onderstaande vier scenario's wordt getracht om meer voorspelbaarheid te bieden bij mogelijk volgende ervaringen van het virus (zie voor meer informatie bijlage IV). Schoolbesturen en scholen bereiden zich voor op de beschreven scenario's. Het is van belang dat schoolbesturen en -leiders, onderwijspersoneel en ouders de overgang naar een volgend scenario goed kunnen regelen en organiseren.

⁶ OCW met de PO-Raad, VO-raad en VNG.

➤ *Kaders vanuit de overheid, maar meer maatwerk voor scholen*

In de (middel)lange termijn aanpak draait het om heldere kaders vanuit de Rijksoverheid, maar daarnaast in toenemende mate om maatwerk.⁷ Er gelden brede kaders maar er moet ook ruimte zijn voor een regionale invulling of invulling per school(bestuur) om te komen tot passende maatregelen voor de eigen (school)situatie. Afhankelijk van de ernst van de situatie kan de regierol veranderen. Hoe ernstiger de situatie, hoe meer de Rijksoverheid de regie pakt en maatregelen voorschrijft. In de lichtere scenario's is juist meer ruimte voor maatwerk.

4. Vergroten van de wendbaarheid van het onderwijsstelsel

De coronacrisis leert vele sectoren hoe men wendbaarder met grote schokken om kan gaan. Ook voor het onderwijs zijn hier belangrijke lessen te trekken. Doelstelling is te voorkomen dat leerlingen grote vertragingen oplopen, ook in een crisissituatie. Dit kan door meer regelruimte te hebben, betere voorbereiding te plegen en meer noodzakelijke flexibiliteit in het stelsel te bewerkstelligen. Bovendien zouden scholen in grotere mate toegerust moeten zijn om leervertragingen in te halen, zonder dat daar grootschalige programma's vanuit de Rijksoverheid voor nodig zijn, zoals momenteel het Nationaal Programma Onderwijs.

Er zijn verschillende mogelijkheden voor maatwerk voor de school, waarbij in sommige gevallen schoolbesturen de keuze al hebben (schoolbeleid), maar het wellicht nog niet in alle gevallen bekend is. Ook zijn er voorbeelden waar sprake is van knellende wet- en regelgeving, wat vraagt om meer ruimte op de middellange termijn om (de gevolgen van) COVID-19 op te vangen. Dat geldt zowel voor met elkaar op een veilige manier het schooljaar inrichten, als op het gebied van het onderwijskundig proces.

De onderstaande punten vereisen stuk voor stuk een nadere uitwerking. Dit werken we voor de zomer met de sector uit. Het streven is deze wendbaarheidsagenda op 1 juli 2022 te presenteren, nog voordat de scholen met zomervakantie gaan. In de uitwerking zal rekening gehouden worden of en welke aanvullende besluitvorming en regelgeving nodig is. Een aantal te zetten stappen zijn nodig voor de cohorten die nu in het onderwijs zitten en waar voor nu en komend schooljaar al meer flexibiliteit gewenst is.

A. Druk op het onderwijs verlichten

Scholen en leraren willen zo goed mogelijk kwalitatief onderwijs bieden. Het is belangrijk om dat op een duurzame manier te organiseren. Het onderwijs heeft te maken met diverse uitdagingen, zoals groeiende maatschappelijke verwachtingen en het personeelstekort. Dit betekent dat er weinig ruimte is om een crisis op te kunnen vangen. Het is van belang om structureel het onderwijs beter toe te rusten. Dit kabinet doet dat door te investeren in kwaliteit (basis op orde), kansengelijkheid, vrij & veilig onderwijs en leraren. Dat is niet direct opgelost, maar daar worden wel de komende jaren concrete stappen op gezet. Concreet zal het kabinet in deze en de komende maanden in kamerbrieven toelichten hoe deze hoofdpijlers van Rutte IV worden opgepakt.

B. Onderwijsactiviteiten beter gespreid over het jaar: anticiperen op een wintervirus

De afgelopen jaren hebben laten zien dat het coronavirus meer rond gaat in de winterperiode. De wendbaarheid en flexibiliteit zou vergroot kunnen worden, als daar meer rekening mee wordt gehouden, bijvoorbeeld als het gaat om open dagen en vakanties.

Open dagen in een andere periode

De meeste scholen hebben open dagen in de wintermaanden gepland, waardoor we hebben gezien dat geplande open dagen alleen online konden doorgaan of in een zeer sobere vorm. Scholen zouden er ook voor kunnen kiezen deze dagen in een andere periode van het jaar te organiseren (bijvoorbeeld voor en in de herfstvakantie of in en na de voorjaarsvakantie). Scholen worden gevraagd om hier in hun jaarplanning voor 2022/2023 naar te kijken. Het ministerie van OCW heeft de sectorraden gevraagd om hier de komende maanden een richtlijn voor uit te werken.

⁷ De pakketten maatregelen per scenario zullen worden vastgelegd in de OCW-leidraad COVID-19 die vanaf mei 2022 beschikbaar komt via Rijksoverheid.nl en de andere communicatiekanalen.

Vakanties

Het coronavirus piekt de afgelopen jaren steeds in de winter. Dit roept de vraag op of de schoolvakanties voor de middellange termijn moeten worden bijgesteld, zodat leerlingen zo min mogelijk les missen. Feit is dat de afgelopen twee jaar noodgedwongen de kerstvakantie kort van tevoren met een week is verlengd, met alle gevolgen voor het onderwijs aan leerlingen – en maatschappelijke onrust – van dien.

Dat betekent dat bezien wordt of en hoe de zomervakanties vanaf schooljaar 2022/2023 bijvoorbeeld met één week kunnen worden ingekort en de kerstvakanties met één week kunnen worden verlengd. Op die manier zouden we nu al anticiperen op een eerdere of langere kerstvakantie, zodat scholen daar rekening mee kunnen houden. Een alternatieve herinrichting van de vakanties wordt daarbij ook meegenomen voor de (middel)lange termijn. Dit heeft voor- en nadelen en invloed op de planning van heel veel mensen. Niet alleen voor scholen, maar ook voor bedrijven, de toerismesector en gezinnen. Daarom gaan we hierover de komende maanden in gesprek met de partijen die de vakantiedata altijd samen bepalen.

De schoolvakanties zijn tot 2025/2026 vastgesteld volgens een herkenbaar patroon en het totstandkomingsproces hiervoor is wettelijk vastgelegd. De data (zowel de centraal vastgestelde data als de adviesdata) zijn tot stand gekomen in overleg met o.a. de PO-Raad, VO-raad, Ouders & Onderwijs, de bonden, de ministeries BZ en EZK, de ANWB en brancheorganisaties voor toerisme. Het ministerie van OCW gaat de komende maanden met deze partijen om de tafel om een eventuele herinrichting van de vakanties nader te verkennen. Uiterlijk in juni moet er duidelijkheid zijn over de vakanties in het schooljaar 2022/2023.

C. De harde overgangen uit het systeem

Versoepelen van overgangen: van kinderopvang tot en met het hoger onderwijs

De coronacrisis leert dat scholen zelf vaak goed in staat zijn om flexibiliteit en maatwerk te organiseren op jaarlijkse overgangen binnen de school, maar dat leerlingen in de knel kunnen komen bij de overgang van de ene schoolsoort naar de andere, bijvoorbeeld doordat (toets)resultaten minder representatief zijn gebleken voor iemands vaardigheden. Dit sluit aan op de structurele uitdaging van het verbeteren van de overgangen in het onderwijs.

Iedere leerling heeft recht op een onderwijsroute die bij hem/haar past. Het onderwijssysteem moet hiervoor de ruimte bieden, met voortdurende aandacht voor de doorstroom en (tussentijdse) overstapmogelijkheden. Extra aandacht voor de overgangen, leerlingenmotivatie en toekomstperspectief van leerlingen maakt een groot verschil voor gelijke kansen in het onderwijs, juist omdat de overgangen in het onderwijs voor leerlingen kwetsbaar zijn en omdat leerlingen met een lage sociaaleconomische status minder vaak doorstromen. Er wordt door het ministerie van OCW geïntermediate welke (wettelijke) knelpunten kunnen worden weggenomen in de overgangen tussen de sectoren en wat juist aan ijkpunten geborgd moet worden. Daarbij zal er sprake zijn van een sectoroverstijgende denk- en werkwijze (ketenbenadering ko-po-vo-mbo/hbo/wo).

Het kabinet zet in ieder geval in 2022 een structurele agenda neer op VVE, de overgang po/vo, de overgang vo/vervolgonderwijs⁸ en het maatwerkdiploma in het vo.

Verlengde studieduur en onderwijstijd

Het is van belang dat er de komende drie schooljaren meer ruimte wordt geboden aan individuele en groepen leerlingen die zowel binnen een schooljaar (bijvoorbeeld via lente- en zomerscholen, die ook de komende jaren via het Nationaal Programma Onderwijs worden gestimuleerd en gemonitord) als gedurende hun schoolperiode extra tijd nodig hebben om leervertraging in te lopen en zich voldoende toe te rusten voor de volgende stap. In het geval van verlengde schoolperiodes kan het gaan om bijvoorbeeld een tussenjaar na het primair onderwijs (groep 9), een vijfjarig vmbo of een zesjarige havo, of een oriëntatiejaar na het voortgezet onderwijs. Daarbij zal ook worden bezien of het voor bepaalde groepen leerlingen wenselijk en mogelijk is om de cursusduur op voorhand te verlengen en daarmee de tijd om zich de benodigde leerstof eigen te maken. Te denken valt bijvoorbeeld aan een driejarige

⁸ Hierbij kan er rekening worden gehouden met de ervaringen die de beroepskolom de afgelopen jaren al heeft opgedaan, bijvoorbeeld als het gaat om de voorlopige toelating mbo-ho en de regelruimte die de wet biedt op het gebied van doorlopende leerroutes.

havo-bovenbouw voor leerlingen waarvan verwacht wordt dat ze dat niveau kunnen behalen maar daarvoor meer tijd nodig zullen hebben dan de twee jaar die er regulier voor staan.

Het is belangrijk om dit integraal op te pakken met het vervolgonderwijs. Dit wordt de komende maanden in gesprekken met onder andere de sectorraden en de Inspectie van het Onderwijs⁹ nader verkend, om te kijken of en welke ruimte in het stelsel haalbaar is en wat dat specifiek kan betekenen voor het schooljaar 2022/2023.

D. Naar een meer wendbaar examenstelsel en eindexamen vo

Naar aanleiding van de coronapandemie zijn in de afgelopen jaren en in het lopende examenjaar verschillende aanpassingen gedaan aan het eindexamen vo. De vraag over wat dit betekent voor volgende examenjaren (2023 e.v.), ook nu de periode van herstel is aangebroken, dient zich al aan. Om tijdig en goed voorbereid te zijn, is het gesprek met de sector in het voorjaar gestart. Hierin worden de uitkomsten meegenomen van het gesprek dat eind januari jl. met de Kamer plaatsvond. Voor de zomervakantie zal meer duidelijkheid geboden worden.

Onder druk van corona is het eindexamen kwetsbaar gebleken zodra de continuïteit van het onderwijs en de voorbereiding van leerlingen op het eindexamen verstoord wordt. Ook is gebleken dat op sommige punten in het examenstelsel de grenzen van de uitvoering bereikt zijn door de extra druk die corona meebracht, zoals bij het staatsexamen. Dit roept natuurlijk vragen op over welke lessen uit deze periode getrokken kunnen worden om het examenstelsel en het eindexamen vo te verbeteren richting de toekomst. De eerste lessen brengen we in bespreking met de relevante partijen om te bezien of en in hoeverre dat leidt tot een bijsturing op de langetermijnvisie op examinering in het voortgezet onderwijs.¹⁰

Betere communicatie over mogelijkheden scholen

Een belangrijk uitgangspunt dat juist na deze pandemie overeind blijft staan, is dat het onderwijs en eindexamen toe moeten leiden naar een waardevol diploma, waarmee leerlingen drempelloos kunnen doorstromen naar het vervolgonderwijs. Daarnaast speelt het eindexamen een belangrijke rol als ijkpunt binnen het voorgezet onderwijs. Het draagt bij aan de borging en verbetering van de kwaliteit van het onderwijs, als het door scholen en overheid bewust en gebalanceerd wordt ingezet.

Binnen dat onderwijs en eindexamen hebben scholen al veel ruimte om eigen keuzes te maken, maar dat wordt nog onvoldoende benut. Bijvoorbeeld in het curriculum en de manier waarop het programma van toetsing en afsluiting (PTA) en schoolexamen worden ingevuld op basis van schooleigen keuzes. Denk aan de keuze voor te behandelen onderwerpen, het zelf bepalen van de toetsvormen en het aantal toetsen. De komende periode zal er hernieuwde aandacht zijn voor wat moet en mag. Deze informatie moet voor de start van komend schooljaar beschikbaar komen. De aanpak richt zich daarnaast op het verbeteren van de rol van het eindexamen in de bovenbouw, zodat leerlingen met voldoende bagage het funderend onderwijs uitstromen.

Betere positionering van het eindexamen in de bovenbouw van het vo

Zoals ook al voor de coronacrisis is vastgesteld is de toetspraktijk op scholen uit balans (zie kamerbrief visie over toetsing en examinering uit 2019). Het draagt minder bij aan de kwaliteit van het onderwijs dan mogelijk is. Veel focus ligt in de schoolpraktijk op de voorbereiding op het centraal examen waardoor minder aandacht uitgaat naar de brede ontwikkeling en het sociaal-emotioneel welzijn van leerlingen. Dit is een ongewenste versmalling van het civiel effect van diploma's.

⁹ Dit zal ook iets betekenen voor de wijze waarop de Inspectie omgaat met het toezicht hierop. Er zal gekeken worden of het noodzakelijk is om aanvullende (positieve) prikkels in te bouwen en welke perverse prikkels in het systeem al dan niet tijdelijk dienen te worden opgeschort.

¹⁰ Kamerbrief 'Visie op toetsing en examinering in het voortgezet onderwijs' van 18 april 2019

<https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2020/02/04/toetsing-en-examinering-in-het-voortgezet-onderwijs-2019/toetsing-en-examinering-in-het-voortgezet-onderwijs-2019.pdf>

Om dit tegen te gaan wordt er gezocht naar meer ruimte voor scholen bij examinering. Bijvoorbeeld door scholen te helpen bij het beter worden in (formatief) toetsen en examineren in de hele bovenbouw, zodat zij bij tussentijds toetsen veel scherper hebben waar een leerling staat en wat er nodig is. Het kan ook zijn door scholen te helpen de ruimte bij het schoolexamen beter te benutten, en om te kijken of er meer ruimte is voor om meer vakken met een schoolexamen af te sluiten, zoals schooleigen vakken. Tegelijkertijd kan ook worden gekeken naar: andere vormen van toetsing bij het eindexamen die recht doen aan de brede ontwikkeling van leerlingen; naar meer ruimte om digitaal te examineren; naar mogelijkheden voor meerdere afnamemomenten; naar hoe leerlingen die maatwerk hebben gekregen kansrijk kunnen overstappen naar het vervolgonderwijs.

Het kabinet start met het tegen het licht houden van de positie van het eindexamen in het beroepsgericht onderwijs. Daar zijn al veel ontwikkelingen in gang gezet om het beroepsonderwijs aantrekkelijker te maken en de doorstroom naar het mbo te verbeteren. Het ministerie van OCW wil in 2022 bekijken hoe die beweging versterkt kan worden en hoe dit op termijn ook naar het havo en vwo verbreed kan worden. Dit wordt gedaan met onder andere de sectorraden, bonden, SLO en het College voor Toetsen en Examens.

E. *Verbeteren kwaliteit afstandsonderwijs en starten digitale school*

Scholen hebben de afgelopen twee jaar veel geleerd op het gebied van afstandsonderwijs. Daarbij is gebleken dat volledig afstandsonderwijs voor onderwijspersoneel makkelijker te organiseren is dan het zogenaamde hybride onderwijs, waarbij een deel van de leerlingen thuis is en een ander deel van de leerlingen op school. Er zijn ook sprongen gemaakt met innovatie op het gebied van digitaal lesgeven. Zo biedt Kennisnet sinds het begin van de coronacrisis samen met de Raden, SLO en OCW via lesopastand.nl een zogenoemde gereedschapskist aan voor de digitale leraar. De website wordt actief bijgehouden en biedt een overzicht van recente inzichten en handleidingen met betrekking tot afstandsonderwijs. Er is ook een loket, waar scholen voor advies terecht kunnen.

Enerzijds is het goed om de geleerde lessen vast te houden en uit te bouwen, zeker voor leerlingen voor wie afstandsonderwijs een goed alternatief is (zoals langdurige thuiszitters, daarvoor wordt gewerkt aan Digitale school zoals aangekondigd in het Coalitieakkoord). Anderzijds is het ook nodig om te kijken naar wat er nodig is om het afstandsonderwijs te verbeteren, voor het geval er weer overgeschakeld moet worden. Het gaat dan om antwoorden op vragen als: hoe kunnen leerlingen maar ook docenten beter worden toegerust om afstandsonderwijs te bieden en te volgen (zowel op het gebied van digitale randvoorwaarden, zoals goede toegang devices en veilig internet, als op het gebied van digitale didactiek en digitale vaardigheden)? Is het nodig om meer eisen en voorwaarden te stellen aan afstandsonderwijs? Wat vinden we dat er nodig is om kwaliteit te bieden (en welke rol hebben lerarenopleiders daarin)? Daarbij is het van belang dat er aandacht is voor de implicaties, de thuissituatie van leerlingen en type onderwijs dat leerlingen volgen (bijv. praktijkgericht), wat scholen kunnen doen in bepaalde situaties als bijvoorbeeld een deel van de leerlingen afstandsonderwijs volgen. In de uitwerking kan daarbij rekening gehouden worden met het overzichtsartikel van de Inspectie van het Onderwijs, waarin beschreven wordt hoe men effectief afstandsonderwijs kan vormgeven.¹¹ Daarnaast zal de knellende wet- en regelgeving worden geïdentificeerd (bijvoorbeeld onderwijstijd wordt tegen het licht aan gehouden).¹² Onder welke voorwaarden en in welke situaties scholen in de toekomst kunnen overschakelen op (digitaal) afstandsonderwijs is onderdeel van de toezegging om te komen tot een 'afwegingskader digitaal-fysiek'.¹³ OCW verkent in dat kader ook onder welke voorwaarden afstandsonderwijs breder dan alleen voor uitgevallen kinderen en jongeren kan worden ingezet in het primair onderwijs, als fysiek onderwijs (tijdelijk) niet mogelijk is.¹⁴ Hierover wordt de Kamer voor de zomer geïnformeerd.

¹¹ <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/corona-onderzoeken/documenten/publicaties/2020/12/24/effectief-afstandsonderwijs>

¹² Onder welke voorwaarden en in welke situaties scholen kunnen overschakelen op (digitaal) afstandsonderwijs is ook onderdeel van de toezegging om te komen tot een afwegingskader digitaal-fysiek, ook in andere sectoren wordt ontwikkeld.

¹³ Kamerstukken 31 293/31 293, nr. 474

¹⁴ Het voortgezet onderwijs biedt al ruimte in wet- en regelgeving wanneer aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan.

5. Vervolgproces – uitwerking voor de zomer gereed

De coronacrisis heeft ons genoodzaakt om creatieve oplossingen te bedenken, zowel op het gebied van voorspelbare regimes als wendbaarheid van het onderwijsstelsel. We werken beide onderdelen van het plan de komende maanden nader uit. Hierover gaan we in april en mei in gesprek met de relevante partijen en organiseren we sessies met scholen om er een goede invulling aan te geven.

Het onderwijsveld wordt bij de uitwerking van de scenario's betrokken door middel van verschillende sessies, waar ook epidemiologen en gedragsdeskundigen aan deelnemen (periode april – juni 2022). Op die manier kan een gezamenlijke invulling worden gegeven aan maatregelenpakketten, waarbij van belang is dat de maatregelen uitvoerbaar zijn, zo effectief mogelijk zijn om het virus in te dammen en draagvlak genieten. De pakketten maatregelen per scenario zullen worden vastgelegd in de OCW-leidraad COVID-19 die vanaf mei 2022 beschikbaar komt via [Rijksoverheid.nl](https://rijksoverheid.nl) en de andere communicatiekanalen.

De punten uit de wendbaarheidsagenda vereisen eveneens stuk voor stuk een concretiseringslag. Dit werken we voor de zomer met de sector uit. Een aantal te zetten stappen zijn nodig voor de cohorten die nu in het onderwijs zitten en waar voor nu en komend schooljaar al meer flexibiliteit gewenst is. Het streven is deze wendbaarheidsagenda op 1 juli 2022 te presenteren. In de uitwerking houden we rekening of en welke aanvullende besluitvorming en regelgeving nodig is.

Bijlage I. Inzichten impact schoolsluitingen

Vanaf het begin van de coronacrisis is onderzoek gedaan naar de wijze waarop besturen en scholen omgaan met de gevolgen van de coronacrisis. In april, juni en oktober 2020 werd een monitor-onderzoek gedaan door de Inspectie van het Onderwijs. In het voorjaar van 2021 deed de Inspectie in alle onderwijssectoren onderzoek naar de gevolgen van 16 maanden coronacrisis: primair onderwijs (po), speciaal onderwijs (so), voortgezet onderwijs (vo), voortgezet speciaal onderwijs (vso), middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en hoger onderwijs (ho). Onderzoek naar gevolgen van schoolsluitingen en hybride onderwijs voor leervorderingen van leerlingen is tevens gedaan door onder anderen NCO Nationaal Cohortonderzoek Onderwijs | Factsheets leergroei en Cito Effecten afstandsonderwijs brugklas (cito.nl).

De volgende inzichten komen uit de onderzoeken naar voren:

- *De impact van de schoolsluiting op leerprestaties is aanzienlijk*
Het herhaaldelijk en over een langere periode aanbieden van afstandsonderwijs heeft geleid tot leervertragingen.¹⁵ Onderzoek van onder andere NRO en Cito laat dat zien met betrekking tot de basisvaardigheden. In het vo, dat veel langere periodes heeft gekend van afstands- of hybride onderwijs, zijn de leervertragingen het grootst. De effecten zijn het grootst bij leesvaardigheid en rekenen: vaardigheden waarvoor volgens leraren de interactie tussen leraar en leerling belangrijk is. Daarnaast zien we ook dat de van praktijkgerichte vaardigheden achter zijn gebleven.
- *Leervertraging ongelijk verdeeld*
De leervertragingen zijn niet gelijk verdeeld over de leerlingen. In het po geldt in het algemeen: hoe lager de opleiding van de ouders, hoe groter de vertragingen. Per vaardigheid verschilt het beeld. En de vertragingen zijn niet per definitie altijd het grootst bij leerlingen met laagopgeleide ouders. Voor begrijpend lezen geldt bijvoorbeeld dat de vertraging het grootst is bij leerlingen van gemiddeld opgeleide ouders. In het vo zien we vooral verschillen tussen de onderwijstypen vmbo tot en met vwo, waarbij de vertragingen onder leerlingen in het vmbo over het algemeen groter zijn dan leerlingen in het vwo.
- *Schoolsluitingen hebben gevolgen gehad voor het welbevinden en de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen*
Er zijn diverse onderzoeken die aantonen dat de coronaperiode gevolgen heeft gehad voor het welbevinden van leerlingen en hun sociaal-emotionele ontwikkeling. Daarbij gaat het niet alleen om psychische problematiek, maar ook om verminderde concentratie, planningsvaardigheden en motivatie. Dit geldt met name voor leerlingen in het vo. Naast de schoolsluitingen, zullen ook de coronamaatregelen op en rond de school en de beperkte mogelijkheden voor ontspanning en sport hierin een rol hebben gespeeld. Leg de rekening in het vervolg zo min mogelijk bij kinderen en jongeren (0 tot 27-jarigen) en houdt daar aan vast.
- *Het belang van borging van de kwaliteit van afstandsonderwijs*
Onderzoek liet zien dat de kwaliteit en intensiteit van het afstandsonderwijs per school en leraar in de praktijk sterk verschilde: niet iedereen voelt zich voldoende toegerust om op deze manier onderwijs te verzorgen. Daarnaast bleek de thuissituatie van leerlingen en de voorzieningen waarover zijn konden beschikken ook een factor van betekenis. Het is dus van belang dat zowel leraren als leerlingen voldoende toegerust zijn bij het tijdelijk overschakelen naar afstandsonderwijs.

¹⁵ Veel scholen volgden de aanbeveling van OCW en kozen ervoor om focus aan te brengen in het aanbod en versmalden dat tot de basisvaardigheden. Het staat niet vast, maar is wel aannemelijk dat de leervertragingen op de basisvaardigheden anders veel groter waren geweest. De keerzijde is echter dat leerlingen zich de afgelopen jaren smal hebben kunnen ontwikkelen.

Bijlage II. Lessen uit het buitenland

De pandemie heeft wereldwijd in de meeste landen geleid tot schoolsluitingen, waarmee in 2020 en 2021 het onderwijs van 1,2 miljard leerlingen verstoord werd. Die schoolsluitingen hebben geleid tot 'learning loss', in ieder geval op korte termijn, en tot een toename van sociale-emotionele problemen bij jongeren. Zeker kwetsbare kinderen en jongeren werden hierdoor getroffen. De lessen hieruit voor nu en voor de toekomst zijn volgens de OESO onder meer:

- Houd scholen open, zo veel en zo veilig als kan;
- Voorzie in een infrastructuur van afstandsonderwijs waarmee alle leerlingen worden bereikt;
- Voorzie in gerichte ondersteuning voor het leren en sociaal-emotioneel welzijn van leerlingen;
- Investeer in de ontwikkeling en het vakmanschap van leraren in nieuwe vormen van leren.¹⁶

De OESO en de Wereldbank wijzen daarnaast op macro-economische effecten van schoolsluitingen – reden waarom economen ook vanuit het perspectief van verdienvermogen pleiten tegen het sluiten van fysiek onderwijs.¹⁷

De OESO waarschuwt dat er geen *quick fix* is voor het herstel van onderwijsprestaties en welzijn van leerlingen, zeker niet van de meest kwetsbare leerlingen. Dat vergt een blijvende aanpak, die meer dan school alleen aangaat.

Veerkracht voor leerlingen, scholen en het stelsel als geheel

In de recente Education Policy Outlook (2021) benadrukt de OESO het belang van veerkracht in het onderwijs: het vermogen om snel en adequaat te kunnen reageren op onvoorspelbare verstoringen van het onderwijs.¹⁸ Onderwijsbeleid moet zich voorbereiden op verschillende mogelijke scenario's. De OESO werkt veerkracht uit voor de leerlingen, voor de scholen en voor het stelsel als geheel, op basis van data en expertise uit meer dan 40 onderwijssystemen.

Voor leerlingen legt de OESO de nadruk op 'agency', op het vermogen om hun eigen leerproces te reguleren. Aanwijzingen voor dat vermogen leidt de OESO af uit Pisa 2018, samengevat in *growth mindset* en *selfbelief*. Ook metacognitieve vaardigheden zijn cruciaal om je eigen leerproces te reguleren. Een behoorlijk percentage leerlingen heeft die in onvoldoende mate. 'Kansarme leerlingen' ontberen dat meer dan andere leerlingen. Veerkracht draagt bij aan kansengelijkheid, omdat elke leerling zich optimaal kan ontwikkelen. Hoewel landen dit belang onderkennen, is er nog weinig beleid op lange termijn om deze vaardigheden in het onderwijs op te nemen (Education Policy Outlook, 2021).¹⁹

Voor wat betreft scholen, benadrukt de OESO de professionele ontwikkeling van leraren in nieuwe vormen van leren aan de ene kant, en aan de andere kant het welzijn van leraren. Gedurende de pandemie is het ondersteunen van leraren in het aanpassen naar nieuwe vormen van leren een prioriteit geweest voor overheden. Hierbij lag echter de focus op het operationele aspect (afstandsonderwijs), en minder op pedagogiek en het welzijn van leraren. Zeker dat laatste is nodig om een veilige en uitdagende leeromgeving voor leerlingen te bieden. Dat er nu meer aandacht komt voor de professionele ontwikkeling van leraren is belangrijk, omdat er wereldwijd ook voor de pandemie al sprake was van een groot percentage leraren in het voortgezet onderwijs

¹⁶ OECD-Education International (2021), Principles for an Effective and Equitable Educational Recovery, OECD Publishing, Paris.

¹⁷ Hanushek, E.A. en L. Woessmann, OESO (2020), The economic impacts of learning -losses. *OECD Education Working Papers*, 225; Psacharopoulos et al., Wereldbank (2020) 'Lost wages: The COVID-19 cost of school closures', *World Bank Policy Research Working Paper*, 9246; Teunissen, van Dijk, Nissen (januari 2021), 'Schoolsluiting schaadt economie op termijn fors', *ESB*.

¹⁸ OECD (2021), Education Policy Outlook 2021: Shaping Responsive and Resilient Education in a Changing World, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/75e40a16-en>.

¹⁹ 71.4% of 15-year-olds agreed that their self-belief gets them through hard times and 62.6% exhibited a growth mindset, disagreeing that intelligence is fixed. Yet these averages masked important variations. In some countries and economies, little over half of students reported having the self-belief to carry them through hard times, while in others, more than 85% did. Among disadvantaged students specifically, 56.2% exhibited a growth mindset, compared to 68.4% of advantaged students. Research associates a high sense of belonging at school with an array of academic and social and emotional outcomes linked to greater resilience. A greater sense of belonging in students is significantly and substantially associated with a perceived value in schooling and the expectation of having a high-status occupation more resilient to labour market transformations (Biddle, 2021). Additionally, student belonging has been associated with higher academic motivation, self-esteem and achievement, in certain circumstances, as well as a lower chance of engaging in risky and antisocial behaviours, skipping or dropping out of school, and being unsatisfied with life (OECD, 2019). Although, in general, disadvantaged students tend to express a lower sense of belonging at school than their advantaged peers, evidence indicates that the academic resilience of socio-economically disadvantaged students is associated with positive institutional climates (Agasisti et al., 2018).

die niet gestimuleerd werden deel te nemen aan professionalisering (47,6%, OESO-gemiddelde).²⁰ In Nederland nam voor de pandemie 98% van de leraren en 100% van de schoolleiders aan tenminste één professionaliseringsactiviteit deel (OECD-gemiddelde resp. 94% en 99%). Leraren die deelnemen aan de meer impactvolle activiteiten (peer learning, coaching) rapporteerden meer vertrouwen in eigen kunnen en werktevredenheid.

Voor het stelsel gaat het onder meer om flexibiliteit, onder meer in examinering, en ruimte voor scholen om te reageren op lokale omstandigheden. In 2020 en 2021 waren verplaatsen of inhoudelijk aanpassen van examinering in het voortgezet onderwijs het meest voorkomende type aanpassing op centraal niveau. Voor de langere termijn beveelt de OESO aan meer aandacht te geven aan formatieve toetsing, snellere vormen van feedback aan en zelf-evaluatie door leerlingen.²¹

Behalve leerresultaten staat welzijn hoog op de agenda, niet alleen in onderwijs, maar in alle maatschappelijke domeinen. Data uit 2020-2021 laten zien dat veel meer jongeren (15-24-jarigen) dan voorheen te kampen hebben met psychische problemen, en ook meer dan andere generaties. In ieder geval in de eerste fase van de pandemie was de zorg voor jongeren met problemen onvoldoende. De OESO propageert als antwoord daarop een omvattende benadering, over de grenzen van sectoren en generaties heen.²² Om psychische problemen te voorkomen, is het openhouden van scholen cruciaal stelt de OESO. En in school blijft gerichte aandacht nodig, want psychische stress leidt tot lagere prestaties: 35% kans op uitval en zittenblijven.²³

²⁰ OECD TALIS 2018.

²¹ Ook pre-corona was internationaal zichtbaar dat dit versterkt kan worden: uit TALIS 2018 wordt duidelijk dat er bijvoorbeeld relatief gezien nog weinig wordt ingezet op leerlingen regulier voorzien van geschreven feedback (57,5%) en het aanmoedigen van regelmatige self-assessment (41%). Het is daarom raadzaam om binnen het onderwijs (zowel op beleidsniveau als binnen de schoolorganisatie) strategische keuzes te maken m.b.t. welke instrumenten en data nodig zijn om voortgang te monitoren en zo goed op te toekomst te anticiperen.

²² OECD (2021), COVID-19 and Well-being: Life in the Pandemic, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/1e1ecb53-en>.

²³ 'Empower learners now and in their futures by keeping their holistic development high on the policy agenda. Social and emotional skills, transformative competencies, well-being and mental health can all help learners become the motors of their own learning, both in their everyday processes and as they make decisions for their future. The COVID-19 pandemic appears to have increased awareness of the importance of empowering learners more holistically beyond cognitive aspects. Policy makers and education professionals should continue to prioritise this as they tackle lost learning during the recovery phase. At the same time, fewer policy efforts analysed for this report involve a long-term or more transversal commitment to embedding these skills in the curriculum and providing ongoing support.'

²³ OECD (2021), Supporting young people's mental health through the COVID-19 crisis.

Bijlage III. Scenario's op hoofdlijnen

1. Donkergroen (verkoudheid): Er is geen reden om coronamaatregelen te hanteren, scholen dienen wel voorbereidingen te treffen en de onderwijssector wordt wendbaarder gemaakt. Daarnaast gelden rijksbrede preventieve adviezen en basismaatregelen.
2. Groen (griep+): Er is sprake van waakzaamheid: De geldende voorzorgsmaatregelen zijn weinig ingrijpend, zoals de basisregels en (preventief) zelftesten, die vooral dienen ter preventie van verdere verspreiding.
3. Oranje (continue strijd): Er zijn, naast voorzorgsmaatregelen om verspreiding van het virus zoveel mogelijk te voorkomen, ook contactbeperkende maatregelen nodig. Alles wat normaalgesproken ook op school gebeurt en niet direct bijdraagt aan het primaire proces van lesgeven, kan in dit scenario niet meer doorgaan.
4. Rood (worst case): Er is sprake van een lockdown in de samenleving, waarbij het ook niet meer mogelijk is om scholen voor iedereen op elk moment verantwoord open te houden. Slechts als er sprake is van een virus(variant) waarbij de populatie in de scholen direct gevaar loopt, kan sprake zijn van een (gedeeltelijke) schoolsluiting. Afhankelijk van de ernst van de situatie is de school nog open voor de helft van de leerlingen of worden alleen kwetsbare leerlingen en specifieke groepen (zoals examenleerlingen en leerlingen die praktijkgericht onderwijs volgen) nog toegelaten tot de school.

Nb. In welk scenario het beleid zich bevindt, hangt af van het sector overstijgende beeld van de ontwikkeling van het virus. De scenario's worden nader uitgewerkt aan de hand van richtlijnen en voorbeeld draaiboeken die door de scholen gebruikt kunnen worden in de uitwerking.

Lijst van geraadpleegden

Machteld Rohn, Tanja van Nes, Renate Voss (PO-Raad) en H       van Oostrom, Ingrid Brummelman en Henk Hagoort (VO-raad), Adnan Tekin (MBO Raad), Marcel Koning, Jelmer Evers, Thijs Roovers Tamar van Gelder (AOB), Danielle Woestenberg (CNV), Heleen van der Ree, Remko Littooi (FvoV), Harm Tiggelaar, Sharon Martens (Lerarencollectief), Ingrid Doornbos (AVS), Emmeline Bijlsma (Brancheorganisatie Kinderopvang), Gjalt Jellesma (BOinK), Marjet Winsemius (Voor Werkende ouders), Ellen Monteban (Branchevereniging Maatschappelijke Kinderopvang), Arline Spierenburg, Lobke Vlaming (Ouders en onderwijs), Iben Maas (Laks), Nicole Teeuwen (Sectorraad PRO), Jasper Swuste (GO), Jan van Nierop (SPV), Anna Bosman, Paul Kirschner, Jan Drentje en Sarah Bergen (Redteam), Bas Martens (gem Utrecht), Annerieke Franssen (SZW), Fedor Heida (VNG), Petra Raaijen (VNG), André Herbrink (gem. A'dam), Lyanda Vermeulen (gem. R'dam), Jan Willem Wanyn (gem. Den Haag), Karima Halioui (gem. A'dam), Myrna Over (Scholen Veilig), Esther Polhuijs (Unicef) Jan Paul Beekman (bestuurder Spinoza Lyceum Amsterdam), Jos Kusters (bestuurder Ons Middelbaar Onderwijs Tilburg), Adrienne de Kock (Onderwijsmanager Curio Regio West-Brabant), Gretha Dam (directeur Lauwers College Buitenpost), Harald Huijsoon (directeur Bonhoeffer College, locatie van der Waalslaan Enschede), Kees Buijelaar (directeur Bindelmeer College Amsterdam), Rob Bijeman (rector Christelijk Lyceum Zeist), Edith van Montfort (bestuurder Stichting SAAM Oss), Ryszard Kruszel (bestuurder Stichting Movare Landgraaf), Esther Kopmels (bestuurder PCBO Apeldoorn), Hilbert de Vries (bestuurder SSOE Eindhoven), Arjette de Pree (bestuurder Stichting Proloog Leeuwarden), Liesbeth Augustijn (bestuurder Stichting Onderwijs Primair Stolwijk),, Robert-Jan Koevoets (bestuurder Stroomm Vught), Judith Sliedregt (directeur Educatief Cluster Well), Mirelle Vermeulen (directeur Kon-Tiki Amersfoort PCBO Amersfoort), Jan Stegeman (directeur SBO De Welle Almelo), Alice Vellinga (bestuurder CS Vincent van Gogh Assen)